

TÜRKİYE’DE SİYASAL KÜLTÜR: TEMEL BİR DEMOKRASİ MESELESİ

Özgür Olgun ERDEN¹

Öz

Bu çalışma, siyasal kültür ve demokrasi kavramlarına odaklanır. Bu kavramlar arasındaki ilişkileri tartışır ve bu tartışmalardan yola çıkarak Türkiye’de varolan siyasal kültürün temel bir demokrasi sorunu olup olmadığını açıklamaya çalışır. Bunu yaparken, ilk olarak modernleşme, siyasal kültür ve demokrasi kavramlarını ve bunlar arasındaki olası bağlantıları ele alır. Bu tartışmanın temel analiz nesnesi olan siyasete ve siyasal alana ilişkin algı ve tutumlarımızın temel çerçevesini oluşturan siyasal kültür kavramını açıklayarak bu kavramın demokrasi ve demokratik sistemle olan ilişkileri irdeler. Kavramın demokrasi ve demokratik bir rejimin işleyişindeki rol ve etkilerinin altını çizer ve bunun muhtemel sonuçlarından bahseder. Siyasal kültürün rolü ve etkisi ve bunun olası sonuçlarını Türkiye’deki siyasal kültürün temel karakteristik unsurlarıyla açıklamaya girişir. Demokrasi-siyasal kültür ilişkilerinde Türkiye’nin temelde otoriter bir karakteri olan siyasal kültürünün devletçi, milliyetçi, militarist, patriarkal ve asimilasyonu temel alan seçkinci-elitist unsurlarının Türkiye demokrasisi ve demokratik sistemi üzerine nasıl bir rol ve etkiye sahip olduğunu ortaya koymayı amaçlar. Bu rol ve etkinin temel olası sonuçlarından biri olan Türkiye’deki demokrasi meselesine Türkiye siyasal kültürünün belirtilen karakteristik unsurlarına dayanarak bir çerçeve çizer. Bu tür bir çerçevelendirmeden yola çıkarak Türkiye’deki siyasal kültüre hâkim olan söz konusu unsurların temel bir demokrasi sorunu oluşturup oluşturmadığını tartışır. Bu tartışma ve çerçevelendirmeyi yaparken Türkiye’deki siyasal kültürle ilişkili olarak bir takım tarihsel-sosyolojik

¹ Doktora sonrası araştırmacı, Columbia Üniversitesi, Columbia Global Centers, Amman-New York, US, oe2187@columbia.edu, ORCID No: 0000-0002-2793-2102

köklerin, ekonomik temellerin ve geçmişten günümüze siyasal deneyimlerin siyasal kültürümüzün çerçevesini nasıl belirlediğini araştırır. Temel olarak, Türkiye'deki siyasal kültüre egemen olan bu unsurların mevcut Türkiye demokrasisinin ve demokratik siyasal sisteminin işleyişinde birtakım sorun(lar)a yol açtığına altını çizerek hâkim siyasal kültürün Türkiye demokrasisinin temel problemlerinden birisi olduğuna işaret eder.

Anahtar Sözcükler: Kültür, demokrasi, siyasal kültür, demokratik sorun, türkiye

POLITICAL CULTURE IN TURKEY: A FUNDAMENTAL DEMOCRACY MATTER

Abstract

This study focuses on political culture-democracy notions. It debates the relationships between them, and tries to explain if in Turkey the current political culture poses a fundamental democracy problem on the basis of these discussions. In so doing, it first deals with the links and/or relationships probable between modernization, political culture and democracy. A fundamental analysis object of the discussion, it investigates its ties/relationships with democracy and democratic system by clarifying the concept, political culture, which provides a basic framework for our perceptions and attitudes regarding politics and political sphere. It speaks of its potential results, underlining that political culture has roles and influences in democracy and in functioning a democratic regime. It attempts to explain the role and effect of political culture and its potential outcomes through the basic characteristic elements of Turkey's political culture. In democracy-political culture relationships, it aims to put forward how a role and effect basically having an authoritarian character Turkey's political culture has on democracy and democratic system through its statist, nationalist, militarist, patriarchal, assimilating and elitist elements in Turkey. It forms a frame for the democracy issue in Turkey, one of the potential results of this role and effect, based upon the characteristic elements of Turkey's political culture in question. Starting from such framework, it discusses if in Turkey the foregoing dominant elements of political culture create a democracy matter. Making such debate and framework, it examines how in reference to Turkey's political culture some historical-sociological roots, economic bases, and political experiences from past to present determine the framework of our political culture. Basically, it points out that the dominant political culture is one of the essential problems of Turkey's democracy, highlighting that in Turkey the above-mentioned prevailing elements of political culture have

paved the way for some problems in Turkey's existing democracy and its democratically functioning.

Keywords: Culture, democracy, political culture, democratic issue, turkey

Giriş

Siyasal kültür, sosyal bilimcilerin üzerinde fikir-birliği içerisinde oldukları oldukça nadir kavramlardan biridir. Farklı alanlarda uzun yıllar dikkate değer bir ilginin odağı olmuşsa da günümüzde bu kavramın tam olarak anlamı ve devlet ve toplum kavramlarıyla olan karmaşık ilişkileri üzerine oldukça geniş bir mutabakatın olduğunu söylenebilir (Welch, 2013: 1). Her ne kadar kavramın bilimsel konumu sıkça tartışılrsa da siyasetçiler ve/veya siyasetle uğraşanlar için kavram görevini layıkıyla yerine getirir. Muhtemeldir ki, siyasal kültür toplumdaki bir toplumsal çatışmayı ve onun neden ve sonuçlarını tek başına açıklayamaz ancak bu bir siyaset bilimci ya da siyasal yorumcu ve gözlemcinin siyasal eylemlerin ve pratiklerin olası ve olası olmayan sonuçlarının ne olabileceği üzerine oldukça yerinde sorular sormasını sağlayabilir (Shklar, 1987: 106). Şüphesiz, burada yapılan tartışmalar bağlamında geçmişte olduğu gibi bugün de siyasal kültürün toplumlarda temel bir demokrasi probleminin nedenini oluşturup oluşturmadığı ve buna yön veren siyasal eylemlerin temelini atıp atmadığı sorusu sorulabilir. Belki de Shklar'ın belirttiği gibi siyasal eylem ve pratikleri göz önünde bulundurarak siyasal kültür bir toplumdaki siyasal rejimin demokratik karakterini, işleyişini, yeniden üretimini ve bütün bunların ortaya çıkardığı muhtemel sonuçları anlamamıza imkân verebilir. Bu yönüyle, siyasal kültür aslında Türkiye gibi ağır-aksak ilerleyen bir demokrasi olan ve demokratik bir yönetimin işleyişiyle ilgili temel birtakım sorunlar yaşayan ve belirli aralıklarla bunu sürekli yeniden üreterek deneyimleyen ülkeler için açıklayıcı bir çerçeve sunabilir.

Şüphesiz, siyasal kültür ile demokrasi arasındaki ilişkiler ele alınırken söz konusu açıklayıcı çerçeve sadece devleti, hükümeti, yasama faaliyetini, siyasal elitleri ve partileri içerisine alan bir siyasal alanla sınırlandırılmaz. Bu çerçeve kendi içerisinde güçlü sosyolojik ve ekonomik bağlamları barındırmakla birlikte bu bağlamları teorize etmeye ve çerçevelemeye çalışan modernite ve modernleşme teorileriyle bir o kadar yakından bağlantılıdır. Modernite ve modernleşme kavramları Weber ve Durkheim gibi pek çok toplum teorisyeninin belirttiği üzere akla ve yasal-rasyonel otoriteye dayanan farklı bir kültür dünyasını ve yapısal farklılaşma ve değişimi çoğu zaman ifade

eder. Bir başka ifadeyle, modernite ve modernleşme denilirken ilk akla gelen şeylerden biri kültür kavramı olurken; bir diğeri de yapısal değişim ve farklılaşma/uzmanlaşma fikri olmuştur (Welch, 2013: 30-44). Dolayısıyla siyasal kültürü tartışırken ve ele alırken bu kavramı sadece siyasal alan ve süreçlerle bağlantılandırmak ve çerçeveselendirmek doğru bir yaklaşım olmaz. Çünkü özellikle daha sonra Gabriel A. Almond ve Sidney Verba (Almond ve Verba, 1963)’nın siyasal tutum ve davranışlar ile demokrasi arasındaki ilişkileri araştıran çalışmalarında ve yine Lucian W. Pye ile Sidney Verba (Pye ve Verba, 1965)’nın siyasal kültürle siyasal gelişme arasındaki bağları araştıran karşılaştırmalı çalışmalarında da görüleceği üzere siyasal kültür kavramının kültür ve modernleşme teoriyle yakın bağları bulunur. Burada da temel olarak modernite ve modernleşmenin hâkim kılmaya çalıştığı Weberci anlamda akla ve rasyonaliteye dayalı kültürel bakışın ve beraberinde yapısal değişim ve farklılaşmanın sonucu olarak ortaya çıkan bir siyasal kültür kavramına işaret edilir. Türkiye örneğinden yola çıkarak bu çalışmanın temel sorunsalı olan siyasal kültürle demokrasi arasındaki ilişkiler/bağlar irdelenir ve tartışılırken bunun neden ve sonuçları çok açık bir şekilde görülür.

Sosyolojik, ekonomik ve siyasal bağlamları itibariyle siyasal eylem ve tutumlar ile demokrasi ve demokratik yönetimin işleyişi arasındaki bağlantıları irdelleyen ve bunu bir araştırma konusu haline getirerek inceleyen ve tartışan pek çok çalışma gerçekleştirilmiştir. Bunların arasında en çok öne çıkan ve bilineni temelde siyasal kültür ve demokrasi meselesine odaklanan çalışmalardan biri olarak anılan Gabriel A. Almond ve Sidney Verba’nın siyasal tutumlar ile demokrasi/demokratik sistem arasındaki ilişkileri karşılaştırmalı bir şekilde ele aldığı *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations* (Almond ve Verba, 1963: 3) başlıklı çalışmasıdır. Ancak bunun çok öncesinde Platon’un “eğilimleri”nin, Montesquieu’nun “yasaların ruhu”nun, Rousseau’un “gelenekleri”nin, Hume’un “tutumları”nın, Tocqueville’in “kalbin alışkanlıkları”nın, Durkheim’in “kollektif bilinci”nin ve Weber’in “otorite sistemleri”nin siyasal kültür ve demokrasi kavramlarını öncelediği ve bu kavramlarla ilgili tartışmalara kaynaklık ettiği vurgulanmalıdır (Gendzel, 1997: 226). Bunun yanında, Walter Bagehot ve Alexis de Tocqueville’in çalışmaları da siyasette değerlerin, sembollerin ve hislerin ne kadar önemli bir rol oynadığına işaret eden ilk çalışmalar arasında yer alır. Yine Rousseau’nun, hatta onun öncesinde Platon’un siyasal demokrasiyle uyumlu bir takım kamusal değer ve hislerin aşılmasına büyük önem ve değer atfettiklerine işaret edilir (Kavanagh, 1972: 9). Tüm bu çalışmalarda genel olarak demokrasinin inşasında ve katılımcı-demokratik bir siyasal rejimin işleyişinde varolan siyasal tutum ve eylemlerin belirleyici bir rol oynadığı vurgulanır. Çünkü demokrasi tek başına kurumsal-siyasal bir organizasyonun ötesinde bir şeydir. Demokrasi bir kültürdür. Siyasetçilerin ve

yurttaşların ortak bir şekilde kabul ettiği bir takım temel davranış kuralları ve normlar üzerine yapmış olduğu anlaşmanın bir ürünüdür. Bir başka ifadeyle, bir kültür olarak demokrasi siyasal katılımı, hukukta, temel hak ve özgürlüklerde, eşitlik meselelerinde, azınlık haklarında ve farklı siyasal-ideolojik görüş ve fikirlere tahammül ve hoşgörüde belli bir siyasal tutum ve eylem biçimini şart koşar (Burmeister, 2012: 15-16). Bu yüzden, siyasal kültürün demokrasi ve onun kurumsal mekanizmalarıyla uyumlu olması beklenir. Tabii, bu uyumda siyasal kültürün demokrasiyi ve demokratik bir rejimi öncelendiği düşünülen siyasal katılım, temel hak ve özgürlükler, eşitlik ve azınlık hakları, farklılıklara ve zıt-görüşteki fikir ve ideolojilere tahammül ve hoşgörüyü sadece sınırlandırılması düşünülemez. Aynı zamanda, siyasal kültür devlet, hükümet, yargı, parlamento, muhalefet, baskı grupları ile sivil toplum örgütleri ve bir siyasal aktör olarak yurttaşların kendileri ve diğer yurttaşlarla ilgili fikirlerini de içerisine alan belli siyasal nesnelere ilişkin tutum ve yönelimlerini de yansıtır. Bu sebeptendir ki, söz konusu bu nesnelere ilişkin belirli bir tutumun ve yönelimin ifadesi olan siyasal kültürün demokrasiyle ne kadar uyumlu olduğunu ve bunun bir demokrasi sorunu oluşturup oluşturmadığını ortaya koymak da bir o kadar önemlidir.

Söz konusu bu önemi -şöyle ki siyasal kültürün demokrasiyle uyumluluğu ya da problemleri- ve demokrasinin ve demokratik bir yönetimin siyasal kültürle olan yakın bağlarını/ilişkilerini tartışırken bu çalışma Türkiye'deki siyasal kültürü temel alarak bazı sorular sorar: Siyasal kültür nedir? Modernite ve/veya modernleşme gibi kavramların siyasal kültür ve demokrasi tartışmaları üzerindeki etkileri nelerdir? Siyasal kültür ile demokrasi arasında tam olarak nasıl bir ilişki vardır? Demokrasi ve demokratik kurumların işleyişi üzerinde siyasal kültür ne tür bir role ve etkiye sahiptir? Türkiye'deki siyasal kültürün bu yönüyle demokrasi ve demokratik-kurumsal yapılarla ilişkileri nasıl olmuştur? Bu ilişkiler bir uyumu mu yoksa temel bir sorunu ve çatışmayı mı yansıtır? Türkiye'de siyasal kültür ile demokrasi arasındaki ilişkilerin yansıtılış biçiminde siyasal kültürün daha çok hangi karakteri ve/veya yönleri öne çıkar? Bunlar Türkiye'de bir demokrasi sorunu yaratır mı?

Bu çalışmada sorulan sorulara yanıt aranırken ilk olarak modernleşme, siyasal kültür ve demokrasi arasındaki ilişkiler tartışılacaktır. Bu ilişkiler tartışıldıktan sonra bir kavram olarak siyasal kültürün ne olduğu ortaya konmaya çalışılacaktır. Siyasal kültürle ilgili olarak yapılan bu tartışmaların ardından siyasal kültür ve demokrasi arasındaki ilişkilere/bağlara odaklanılacaktır. Bunu yaparken temelde iki kavramın neden birbirleriyle çok yakından ilişkili olduğu ve bu ilişkilere nasıl bir çerçeve kazandırıldığı ortaya konacaktır. Buradaki kavramsal-teorik düzlemdeki tartışmalardan yola

çıkarak Türkiye’deki mevcut siyasal kültür ele alınacaktır. Söz konusu siyasal kültürün hangi unsurlarının temel bir demokrasi sorunu oluşturduğuna değinilecektir. Yapılan bu tartışmaların sonucunda Türkiye’deki mevcut demokrasinin sorunları bağlamında siyasal kültür ile demokrasi ilişkilerinin öneminin altını çizilerek tartışma sonuç bölümüyle bitirilecektir.

1. Modernleşme, Siyasal Kültür ve Demokrasi

Siyasal kültür kavramıyla ilgili tartışmalar güçlü sosyolojik, ekonomik ve kültürel imalar taşır. Hatta kavramın teorize edilmesi ve içeriklendirilmesinde bu yönlerin temel tartışma ve çerçeveleme noktaları olduğu bile söylenebilir. Bunun en somut görüngülerinden biri siyasal kültür ile modernite ve/veya modernleşme süreçleri arasında kurulan bağlantılardır. Temel bir kültürel görüngü olarak modernite belirli bir tutumu, davranış biçimini ve yaklaşımı ifade eder ve bunu kültürel evreleriyle de ortaya koyar. Bu evreler, siyasal kültürü modernite ve modernleşme süreçleriyle ilişkilendirmenin önemli yollarından biridir. Bir kültür olarak modernitenin siyasal kültürle ilişkilendirilen bu evreleri hükmetme biçim(ler)inden, fiziksel güç kullanımından, tehditlerden, güce dayanarak ele geçirmeden karşılıklı saygıya dayalı güç kullanımına, rasyonel tartışmaya, adil bir rekabete, bilimsel deneyime, ve henüz gerçekleşmemiş olsa da çarpıtılmamış bir iletişimsel eyleme ve karşılıklı olarak birbirini önemsemeye kadar pek çok şeyi içerisine alır. Siyasal kurumlar bunların her bir aşamasıyla yakından ilişkilidir (Welch, 2013: 35). Bu yüzden, siyasal kurumların önemli bir unsuru olan siyasal kültürü incelerken siyasal süreçlerle toplumsal ve ekonomik unsurlar arasındaki bağlantıları göz önünde bulundurmamak temel bir önem arz eder. Bir başka ifadeyle, siyasal bir davranışın belirlenişi ve koşullanmasında sadece siyasal boyutların değil toplumsal ve ekonomik unsurları içerisine alan siyasal olmayan süreçlerin de önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Böylelikle, siyasal kültürün toplumsal ve ekonomik parametrelerini dikkate alarak ekonomik kalkınma ve siyasal değişim beklentileri arasındaki ilişkilere dair pek çok meseleyi de tarihsel olarak anlamlandırmış ve çerçevelemiş oluruz (Pye, 1965: 10). Bu anlamlandırma ve çerçeveleme esnasında başta ekonomik ve toplumsal yönleri olmak üzere modernitenin kültürel dünyası “sanayi toplumu” düşüncesiyle yakından ilişkilendirilir. Bu durum siyasal kültürü moderniteyle birlikte ortaya çıkan farklı bir kültürel dünyanın temel bir unsuru yapmakla birlikte aynı zamanda onu sanayileşme gibi temel bir takım ekonomik ve yapısal-sosyolojik değişimlerin de uzantısı haline getirmektedir. Özellikle teknoloji kullanımı, mekanikleşme, sanayileşme, emek süreçlerinin uzmanlaşma ve profesyonelleşmesi, kentleşme, toplumsal örgütlenmede farklılaşma, hareketlilik, başarı hedefi, okuryazarlık, kitlesel eğitim ve kitle iletişim medyasının ortaya çıkışı siyasal kültürün şekillenmesinde öne çıkan

temel etmenler olur (Ward, 1963: 570). Tüm bu değişimleri içerisine alan modernleşme süreci genel anlamda insanın doğa üzerindeki kontrolünün ve bilgisinin dramatik bir biçimde artışının sonucunda tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişi ifade eden bir değişim süreci olarak tanımlanır. Bu değişim siyasal alanda başta siyasal kültür olmak üzere pek çok siyasal gelişmeyi de beraberinde getirir. Bir başka deyişle, toplumsal, ekonomik ve sosyolojik görüngüleriyle modernleşme süreci siyasal gelişimin/gelişmenin ortaya çıkışında önemli bir rol oynar.

Siyasal gelişimle modernleşme süreci arasında kurulan bu yakın bağı siyasal gelişim teorilerinde de çok açık bir şekilde görebiliriz. Siyasal gelişim teorileri, bu süreçle siyasal katılımın artması arasında ve giderek artan yönetme “kapasitesi”yle artan yapısal farklılaşma arasında güçlü bağlantılar kurar (Welch, 2013: 32). Her ne kadar siyasal gelişimin evrensel bir olgu olduğu iddia edilse de siyasal gelişim esasında ekonomik ve endüstriyel bir kalkınmanın temelini oluşturan gerekli bir siyasal ortamın ortaya çıkışını ifade eder. Bu siyasal gelişim daha yüksek bir ekonomik performansın ortaya konulması amacıyla gerekli bir takım siyasal ve yönetsel koşul ve imkanların oluşturulması anlamını taşır. Aynı zamanda “rasyonel” ve “sorumlu” bir siyasal davranışı gerektirir. Toplumun büyük bir kısmının edinmiş olduğu çıkarları tehdit eden sorumsuz eylemlerden sakınmasını, siyasetin yönetsel ve yasal süreçleri içerisine alan sınırlı bir egemenlik olmasını, kendi başına bir amaçtan olmak ziyade problemleri çözmeye çalışan bir mekanizmanın yaratılmasını, kalkınma ve refah düzeninin oluşumunu ve siyasetin geniş kitlesel bir katılıma dayanmasını hedefler (Pye, 1966: 35). Bunlar bütün bir sistemin yönetsel performansını, giderek artan talepleri karşılamanın ve güçleşen zorlukları aşmanın bir ifadesi olarak siyaset yapma ve yönetsel mekanizmaların kapasitesini içerisine alır. Ancak bütün bunların yanında daha da önemlisi, siyasal gelişme modern dünyada önemli bir siyasal aktör ve güç olan ulus-devletlerin inşası anlamına gelmekle birlikte buradaki tartışmanın temel sorunsalı olan demokrasi ve demokratik gelişimle de çok yakından bağlantılıdır (Pye, 1965: 11-12). Siyasal kültürle demokrasi arasındaki ilişkiyi karşılaştırmalı bir perspektifle ele alan Almond ve Verba’nın yurttaşlık kültürü kavramı, bütün sosyolojik görünümüleriyle belirli bir ekonomik ve toplumsal değişimi ifade eden modernleşme sürecinin sonucunda ortaya çıkmış bir siyasal gelişimin ifadesidir (Almond ve Verba, 1963: 500-501). Çünkü siyasal kültürü daha çok eğitim ve toplumsal cinsiyet gibi modernleşme sürecinin bir takım sosyolojik değişkenleriyle ilişkilendirerek açıklayan Almond ve Verba demokrasiyle uyumlu bir siyasal kültürün gelişiminin ancak bu değişkenlere bağlı olduğunu belirtir (Welch, 2013: 32). Benzer şekilde, Deutsch ve Pye, demokratik kurum ve süreçlerin güçlendirilmesi için çok önemli olan bütünleştirici bir kitle iletişim sisteminin

gerekliliğinden söz eder. Siyasal gelişmenin sanayileşmiş ve ekonomik olarak bir hayli ilerlemiş olan toplumların temelini oluşturan bir siyaset türü ve olgusu olduğunu öne sürer (Pye, 1966: 34; Deutsch, 1966: 2, 77). Yine, Lipset siyasal demokrasinin önkoşulları olarak birbirleriyle yakından ilişkili toplumsal ve ekonomik koşulların önemini vurgular. Demokratik siyasal sistemi destekleyecek kapitalist bir sanayi sisteminin, eğitimin, kitlesel bir okuryazarlığın ve özerk sivil kuruluşların varlığının belirleyici faktörler olduğunun altını çizer. Refah, sanayileşme, eğitim ve kentleşme gibi ekonomik kalkınmanın temel göstergelerinin demokrasinin ve demokratik bir sistemin gelişmesinde aktif bir rol oynadıklarına işaret eder (Lipset, 1959: 72, 75). Bütün bunlar modernleşme sürecinin hem siyasal kültürün oluşmasında hem de siyasal kültürle demokrasi arasındaki bağların gelişmesinde çok belirleyici bir etmen olduğunu gösterir. Bu sebeptendir ki, siyasal kültürün oluşumu ve onun demokrasiyle olan bağlarının güçlenmesi tek başına kurumsal bir ulus-devlet düzenini, adil bir seçim sistemini, siyasal partileri, seçilmiş bir hükümeti ve siyasal elitleri içerisine alan siyasal bir yapıyla ilişkilendirilemez. Modernleşmeyle birlikte gelen pek çok yapısal-toplumsal değişim ve sosyolojik değişkenin de tartışmakta olduğumuz siyasal kültürle ve bu kavramın demokrasiyle olan ilişkileriyle yakın bağları olduğu bunu açık bir şekilde ortaya koyar.

2. Kavramı Tanımlamak: Siyasal Kültür Nedir?

Her siyasal sistem, politik eylemlere dönük olarak belirli bir yönelime gömülü kalır. Yani işleyen her politik sistemde siyasete anlam, kurumlara disiplin ve bireysel eylemlere toplumsal bir uygunluk veren düzenlenmiş subjektif bir siyaset alanı vardır. Bu siyaset alanında bireyler için siyasal kültür etkili bir siyasal davranışı gerçekleştirmenin yolunu bulmasını ve onu kontrol etmesini sağlar. Bir kollektiviteye ise siyasal kültür, kurumların ve örgütlerin performanslarında uyumu garanti edecek değerlerin ve rasyonel düşünmenin sistematik bir yapısı verir (Pye, 1965: 7). Bireysel ve kollektif unsurlarıyla siyasal kültürün pek çok tanımı yapılabilir. Bu tanımların çoğu büyük bir çeşitlilik ve farklılık da arz eder. Ancak temelde, siyasal kültür içerisinde siyasal eylemin gerçekleştiği durumları tanımlayan birtakım inançlar, etkileyici semboller ve değerler sisteminden oluşur (Verba, 1965: 513). Yine mesela yapılan bu tanımların bir diğerinde oldukça kısa ve açık bir şekilde siyasal kültür “paylaşılan ortak amaçlar ve genel kabul görmüş kuralla” olarak tanımlanır. Bu tanımlamalar çerçevesinde siyasal kültür kavramı siyasal sistemlerin analizinin çok önemli bir unsuru ve temel bir analiz nesnesi haline getirilir. Bunun temel nedenlerinden biri de siyasal kültürün ana birleşenlerinin bir siyasal yönetimin nasıl hareket etmesi ve ne yapması gerektiğine ilişkin olarak değerler, inançlar ve duygusal tutumlardan

oluşmasıdır (Kavanagh, 1972: 10). Bir başka ifadeyle, siyasal kültür siyasal sisteme ve bu sistem içerisinde kişilerin rolüne dönük tutumları içerisine alan kendine özgün bir takım siyasal *yönelimleri* ifade eder. Bir ekonomi kültüründen ya da dinsel bir kültürden bahsedileceği gibi siyasal bir kültürden de bahsedilebilir. Bu kültür belli bazı siyasal-toplumsal nesnelere ve süreçlere ilişkin olarak birtakım *yönelimleri* karakterize eder (Almond ve Verba, 1963: 13). Siyasal kültürün bu yönelimleri dört şekilde açıklanır. İlki, pragmatik veya rasyonel olup olmamasına göre değişen problem çözme yönelimleridir. İkincisi, iş birliği içerisinde gerçekleşip gerçekleşmemesine göre değişen kolektif eylemle ilgili yönelimleridir. Üçüncüsü, siyasal sisteme olan bağlılığı veya yabancılaşmayı kapsayan yönelimlerdir. Dördüncüsü, başka insanlara dönük güven veya güvensizlik hissini içerisine alan yönelimlerdir (Kavanagh, 1972: 10). Siyasal kültürün bu yönelimlerini göz önünde bulundurarak Lucian Pye bu kültürün toplumdaki belirli görüngülerinden bahseder. Ona göre, bir toplumun siyasal kültürü öne çıkan şu dört önemli faktörü içerisine alır. Biri, siyasetin alanına ilişkindir. Diğeri, siyasette amaçlar ve araçların birbirleriyle nasıl ilişkili olduğuyula ilgilidir. Bir diğeri siyasal eylemi değerlendirme ölçütleridir. Sonuncusu da siyasal eylemde öne çıkan değerlerdir (Kavanagh, 1972: 10-11). Burada siyasal kültür çoğunlukla siyaset ve siyasal alanla bağlantılı olarak kabul edilmiş birtakım değerleri, kuralları ve tutumları içerisine alan yönelimler olarak tanımlanır. Bu yönelimler gerek bir siyasal ya da toplumsal bir problemin çözümünde olsun gerekse de siyasal sisteme bağlılığı ve başka insanlara olan güven duygusunu içerisine almış olsun kolektif veya kolektif olmayan şekillerde siyasal bir tutum ve eylem içerisinde kendilerini ortaya koyarlar.

Siyasal kültür tartışmaları çerçevesinde siyasal tutum ve eylemler belli bir yönelimi ifade ederler ve bunlar çoğunlukla da bir takım siyasal nesnelere dönük olarak gerçekleşir. Bu yönelimler, siyasal bir eylemi önceleyen ya da ona temel oluşturan ön-eğilimlerdir. Gelenekler, tarihsel hafızalar, motivasyonlar, normlar, duygular ve semboller bu yönelimleri belirler ve etkiler. Siyasal eylemin bu yönelimlerinin dört unsuru bulunmaktadır. Bunlar kişilerin siyasal sistem ilgili bilgi ve farkındalığını temel alan bilişsel unsur, sisteme yönelik duygusal eğilimlerinden oluşan etkilenim unsuru ve sistemle ilgili yargıları belirten değerlendirme/yorumlama unsurudur (Kavanagh, 1972: 11). Siyasal eylem ve tutumların yöneliminin belirlenmesinde bunlar son derece önemli unsurlardır. Siyasal kültürle ilgili olarak belirtilen çalışmalarında Almond ve Verba da bunun altını çizerek. Temelde, siyasal kültürün bilişsel, etkilenim-temelli ve yorumlayıcı-değerlendirmeci üç farklı yöneliminin olduğunu ve bunların girdi ve çıktılılarıyla siyasal sisteme ve bir siyasal aktör olarak bireylere yönelimlerinde görünürlük kazandıklarını belirtirler (Almond ve Verba, 1963: 17). Siyasal kültürün bilişsel, etkilenim-

temelli ve yorumlayıcı-değerlendirmeci bu yönlerini belirli bir tarihsel bağlamak yerleştirmek gerekebilir. Çünkü siyasal kültürle temelde -siyasal-sistemi oluşturacak olan bireylerin hem kişisel tarihlerinin hem de söz konusu siyasal sistemin kolektif tarihinin bir ürünü olması kastedilir. Dolayısıyla, eşit ölçüde hem kamusal olaylara hem de kişisel deneyimlere gömülüdür. Gerek liderlerin gerekse de yurttaşların siyasal yönelimlerinin tümünü içerisine alarak siyasal kültür sadece elitlerin davranışlarına odaklanan siyasal tarz veya kullanıma-hazır kodlar gibi kavramlardan çok daha kapsayıcı bir kavramdır. Öte yandan, çok açık bir şekilde siyasal bir kavram olduğu için kamuoyu ve ulusal karakter gibi kavramlara göre daha dar ve sınırlayıcı bir kavramdır (Pye, 1965: 8). Tüm bu yönleriyle siyasal kültür tek başına hükümet, siyasal partiler, baskı grupları ya da hizip gibi formel ve enformel yapıları ifade etmez. Ne de kimin kimle konuştuğu, kimin kimi etkilediği veya kimler için oy kullandığı şeklinde siyasal aktörler arasındaki etkileşim biçimlerine işaret eder. Aksine, siyasal kültür, siyasal etkileşimin ve siyasal kurumların biçimlerine ilişkin bir inançlar sistemidir (Verba, 1965: 516).

Siyasal kültür tıpkı genel anlamı itibariyle kültürün toplumsal yaşama belli bir uyum ve bütünlük vermesine benzer şekilde siyasal alana bir anlam ve yapısal durum kazandırır. Genel olarak kültürde olduğu gibi siyasal kültür de insan farkındalığının ve duyarlılığının birkaç düzeyine değinir. Siyasal kültürle ilgili birçok şey siyasal sistemin işleyişine ilişkin olarak açık bir yurttaşlık eğitimi ve bilinçli öğrenmeden gelir ve tam da bu nedenle büyük ölçüde rasyonel anlayış ve bununla bağlantılı kavramlarla şekillenmiştir. Ancak daha önce de belirtildiği gibi siyasal kültürün bağlılık ve topluluk kimliği tutkusu ile beşerî ve coğrafi bağlanma hislerini de kapsayan derin duygusal boyutları vardır. Duygularla, rasyonel düşünceyle ve ahlaki değerlerle ilişkili görünüşleriyle siyasal kültür temel olarak siyasetin gerçeklikleri hakkında insanların beklentilerine renk verir ve onlara yavaş yavaş kamusal yaşamın ne olabileceğine ilişkin paylaşılmış fikirleri aşılır (Pye, 1965: 8-9). Yine de şunu belirtmek gerekir, siyasal kültür bir toplumun genel kültürünün bir parçasından başka bir şey değildir. Bir anlamda, genel kültürün etkilediği bir alt-kültürdür. Mesela Fransa'da yönetime dönük yaygın popüler güvensizlik Fransa'nın toplumsal ilişkilerine hâkim kişilerarası güven düzeyinin oldukça düşük olmasıyla ilişkilidir. Ya da İngiltere'de yerleşik kişisel ilişkilerin yönetime olan sadakat ve bağlılıkla büyük ölçüde bir paralellik gösterdiği gözükür (Kavanagh, 1972: 12). Çünkü siyasal kültür daha genel bir kültürden ayrılmaz ve onun hâkim eğilimlerini içerisinde barındırır. Bir başka ifadeyle, bir bireyin kabul ettiği ve onayladığı bir takım siyasal inançlar o bireyin aynı şekilde kabul ettiği ve onayladığı inançlar bütünüdür. Dolayısıyla, belirli siyasal nesnelere hiçbir şekilde referans vermeyen genel değerler de dahil

olmak üzere bir kültüre ilişkin temel inanç ve değer biçimleri genellikle siyasal kültürün yapılanmasında çok büyük temel bir rol oynar (Verba, 1965: 521). Bu yüzden, bir toplumun genel-hâkim kültüründen bağımsız olarak siyasal kültürü ele almak son derece zordur. Çünkü insanların gündelik hayatta deneyimlediği kişilerarası ilişkiler ile onların formal ve enformel kurumlarla olan bağları toplumda nasıl bir siyasal kültürün oluşacağını belirler. Zaten öncesinde de benzer şekilde toplumun kültürünün temel unsurları olan geleneklerin, tarihsel hafızaların, normların, duyguların ve sembollerin siyasal yönelimleri oluşturduğuna işaret edilmişti. Ancak toplumun kültürünün aksine siyasal yönelimleri ve tutumları içerisine alan bir siyasal kültür siyasetin alanı ve nesnelere doğrudan ilişkili olacağı için fazlasıyla politiktir. Bu politik/siyasal kültür söz konusu alanı ve onun nesnelere anlamamızı, yorumlamamızı ve onlarla ilgili yargılarda bulunmamızı sağlar.

3. Siyasal Kültür-Demokrasi İlişkisi Dair

Daha öncesinde de belirtildiği gibi Almond ve Verba'nın 1960'larda yayınlanan çalışmasının hemen akabinde siyasal kültürün demokrasiyle bağlantıları ve bununla ilişkili pek çok fikir ve argüman etkisini giderek artırır. Bu, siyasal kültür tartışmalarında pek çok önemli sorunun sorulmasına da zemin hazırlar. Bu sorular arasında en çok öne çıkan "halihazırda varolan toplumların görece demokrasiyle uyumlu ve ona imkân veren siyasal kültürleri var mıdır?" sorusudur. Bu sorunun güçlü elitist/seçkin imaları olduğu düşünülse de birçok -siyasal- gözlemci -siyasal- kültürel faktörlerin demokrasi ve demokratikleşme ilgili olarak karşılaşılan pek çok sorunda önemli rollerinin olabileceğine işaret eder. Çünkü demokrasinin varlığı büyük ölçüde sıradan yurttaşların değer ve inançlarına bağlıdır. Bu yüzden, tek başına demokrasiyi benimsemek yeterli olmayacaktır (Inglehart, 2000: 91-92). Demokrasi ve demokratik bir rejimin oluşumuna tartışmasız demokratik değerleri temel alan bir kültürün yükselişi de eşlik etmelidir. Çünkü böylesi bir politik kültüre dayanan bir siyasal eylem ve tutum ancak iyi işleyen bir demokrasiyi garanti edebilir (Burmeister, 2012: 16). Bunun gerçekleşebilmesi için siyasal kültür demokrasi ve demokratik sistemle güçlü bir şekilde uyumluluk gösteren kültürel değerlere dayanmalı ve bu değerlerle iç içe geçmiş bir siyasal-kültürel yönelime sahip olmalıdır. Ancak bu tür bir siyasal kültür demokrasi ve demokratik bir siyasal sistemin işleyişine temel teşkil eden siyasal katılımı ve aktivizmi teşvik edebilir, siyasal iletişimi ve tartışma kanallarını genişletebilir ve siyasal meselelere olan ilgiyi artırabilir (Almond ve Verba, 1963: 31).

Siyasal kültür ile demokrasi arasındaki mevcut ilişkiler ele alınırken vurgu ekseriyetle sıradan yurttaşların tutum, değer ve davranış biçimlerine

yapılır. Ancak demokrasi ve sorunsuz demokratik bir sistemin varlığı tek başına toplumdaki nüfusun önemli bir kısmının demokrasiye ve söz konusu demokratik sisteme bağlılık ve sadakatiyle ölçülemez. Bunun yanında, demokrasi ve demokratik bir sistem yurttaşlarının da demokrasiye imkân veren değer, norm ve davranış biçimlerine sahip olmasını gerektirir. Bir başka deyişle, yurttaşların demokratik-katılımcı bir siyasal kültürel yönelimi olmalıdır (Tessler ve Gao, 2008: 197). Siyasal kültür bu yönüyle daha çok toplumların siyasal sistemlerinin öne çıkan görüngülerinden biri olmuştur. Çünkü siyasal kültür, birçok başka şeyin yanında temel olarak siyasal yapıları ve süreçleri içerisine alan bir siyasal sistemde varolan yurttaşların bir takım deneyim ve pratiklerden ortaya çıkar. Siyasal kültürü karakterize eden bir değer ve inancı öğrenme ve açıklamanın yolu içeride siyasal deneyim ve pratiklere dayalı olan bu siyasal yapıların işleyiş biçimlerini gözlemlemekten geçer. Bu değer ve inançları temel alan deneyim ve pratikler hem siyasal yapıların işleyişini etkiler hem de onlardan etkilenirler. Dolayısıyla, bir deneyim ve pratik olarak kültür ile söz konusu -siyasal- yapılar arasındaki ilişkilerin sürekli olarak karşılıklı bir etkileşim içinde olduğu söylenebilir (Verba, 1965: 514). Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse ister demokratik ister otoriter olsun, mevcut bir siyasal yapı toplumun genel kültürünün bir uzantısı olan siyasal kültürün temellerinin inşası sürecinde ortaya çıkan bu siyasal kültür aynı zamanda sözü edilen siyasal yapının belirli bir değer, tutum ve inançlar çerçevesinde işleyişine katkı yapar ve onu devam ettirir. Bu açıdan, siyasal kültürün varolan siyasal sistemlerin işleyişinde ve yeniden üretiminde önemli rollerinin olduğu iddia edilir. Bu rol çoğu zaman siyasal sistemlerde oluşan sorunların da temel kaynağı olur.

Bu bağlamda, siyasal kültürün demokrasinin ve demokratik bir siyasal sistemin işleyişinde temel bir faktör olup olmadığı meselesini kapsamlı bir şekilde ve karşılaştırmalı olarak ele alan çalışmalardan birisi olarak işaret ettiğimiz gibi Almond ve Verba'nın *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in the Five Nations* çalışması alanda öne çıkan çalışmalardan biri olmuştur. Aralarında Meksika, İtalya, Almanya, Britanya ve Birleşik Devletleri'n olduğu bu çalışmada Almond ve Verba temelde söz konusu bu beş ülkenin çağdaş demokrasilerinin siyasal kültürlerle olan ilişkilerini karşılaştırmalı bir şekilde ele aldıklarını belirtir. Bu ülkelerde bulunan siyasal tutumlardaki benzerlik ve farklılıklara odaklanarak bu tutumların demokrasinin ve demokratik bir sistemin istikrarını nasıl ve neden etkilediğini ve bunun sonuçlarını göstermeye girişirler. Ve esasında siyasal bir sistem üzerinde mevcut siyasal kültürün etkilerinin ne olduğunu anlamaya ve açıklamaya çalışırlar (Almond ve Verba, 1963: 473-474). Almond ve Verba'nın çalışması temel olarak demokratik siyasal kültürün önkoşullarını araştırır ve inceler. Karşılaştırmalı bir perspektiften yönetime ve yönetsel

kurumlara olan güveni ele alır. Siyasal kültürün siyasal gerilimleri azaltma ve düzenleme konusunda önemli bir rolünün olabileceğini belirtir ve aktif ve pasif siyasal tutumları bir araya getirerek bunların demokrasiyi güçlendirdiğini ve onun ayakta kalmasını sağladığını ifade eder. Çalışma alanda her ne kadar büyük ölçüde desteklense de pek çok eleştiriye de maruz kalmıştır. Hem bu çalışma için hem de “civic culture” kavramıyla ilgili olarak siyasal kültür kavramının anakronik bir kavram olduğu, Anglo-Sakson demokrasi biçimini ve demokratik istikrarı aşırı basitleştirdiği, siyasal kültürdeki değişimi ele almanın zorlukları olduğu ve post-materyalist bir döneme geçişle bu konuya farklı bir bakış açısı getirilmesi gerektiği şeklinde pek çok eleştiri getirilmiştir (Heunks ve Hikspoor, 1995: 52, 54). Buna rağmen, çalışma yine de demokrasi ile yurttaşların yönelimleri arasındaki ilişki(leri) ele alma ve anlamada ilk önemli çalışmalardan biri olarak kabul edilir. Alt-kültürleri araştırmama gibi pek çok eksik ve sınırlılıklarına rağmen türünün ilk büyük ölçekli karşılaştırmalı çalışmalardan biri olarak anılır. Şüphesiz, sıradan yurttaşların tutum, değer ve davranış şekillerini incelemenin önemini vurgulaması bakımından da dikkat çekici bir çalışmadır (Tessler ve Gao, 2008: 197). Almond ve Verba'nın bu çalışmasının belirtilen katkıları ve sınırlılıklarını da göz önünde bulundurarak bu ve pek çok başka çalışma için siyasal kültür ve demokrasi arasındaki ilişkileri ve bağlantıları ele almada vurgulanan temel nokta, birçok yapısal faktörün ve unsurun demokratik-siyasal bir rejimin meşruiyetini ve katılımcı bir siyasal kültürü karakterize eden farklı bir siyasal kültürü üretebileceği yönündedir. Özellikle, anayasal ve siyasal-yapısal toplumsal mühendislik girişimlerinin siyasal kültür üzerinde önemli etkilerinin olduğuna işaret edilir (Almond, 2000: 15, 17).

4. Türkiye’de Siyasal Kültür

Siyasal kültür, genel olarak toplumda yurttaşların siyasete ve siyasal nesnelere ilişkin duygu, tutum, değer, inanç, yorum ve yargılarının bütünü olarak ifade edilir. Siyaset ve siyasal alanın kendisine dair belirli bir kültürün ve/veya kültürel oluşumun bir ifadesi olan siyasal kültür toplumların uzun tarihsel geçmişlerine gömülü bir takım deneyim ve pratiklerin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye bağlamında Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerindeki modernleşme girişimlerinin ama özellikle bağımsızlık savaşını takriben seküler bir ulus-devlet ve cumhuriyet rejiminin kuruluşunu içerisine alan tarihsel-toplumsal deneyimlerin ve modernleşme sürecinin Türkiye’deki siyasal kültürün oluşumunda önemli bir rol oynadığı iddia edilir (Turan, 1986: 465, 477). Bu tarihsel deneyim bir bakıma Osmanlı İmparatorluğu’nda 19. yüzyılda başlayan ve sonrasında Mustafa Kemal’in önderliğinde cumhuriyete geçişle birlikte seküler bir ulus-devletin oluşumuyla devam eden uzun bir modernleşme deneyimini içerisine alır.

Gerek Osmanlı döneminde gerekse cumhuriyetin seküler ulus-temelli devlet projesinde modernleşme süreci yukarıdan aşağıya doğru bir değişim sürecini karakterize eder. Tarihsel-toplumsal manada bu değişim sürecinin en temel karakteristik özelliklerinden biri halihazırda hiçbir şekilde olmayan aktif ve örgütlü bir -sivil- toplum karşısında güçlü ve merkezileşmiş bir devlet ve kurumsal yapının olmasıydı. Mardin, Batı Avrupa'da temel bir özgürlük alanı ve siyasal iktidarın kontrolü ve müdahalesinin dışında kalan özerk ve özgür bir alan olarak ortaya çıkan bu toplum yapısının gerek imparatorluk döneminde gerekse de cumhuriyet Türkiye'sinde hiçbir zaman Batı'da olduğu gibi derin köklerinin olmadığını söyler. Bunda en önemli faktörlerden biri iletişim araçları ve aydın gruplarının gelişmemesi ve yine İslami sistemlerde devlete karşı koyma geleneğinin bir meşruiyet kaynağı olarak Batı'daki gelişmelere benzer bir toplumsal dayanaktan yoksun olmasıydı (Mardin, 1990: 13, 16). Türkiye'nin siyasal kültüründe merkezi ve bir hayli saygın bir yer edinen, fazlasıyla özerk ve güçlü-merkezi bir devlet yapılanmasına yola açan bu durum Batı'dakine benzer güçlü bir topluma, grup ve birey-temelli bir toplumsal örgütlenme ve yapının oluşumuna engel olmuştur. Bu yüzden, temel toplumsal mücadele büyük ölçüde siyasal nedenlerden kaynaklanmıştır. Bu mücadelede, bir tarafta Müslüman ve Müslüman olmayanlardan oluşan yönetilen halk kesimi, diğer tarafta da yönetenleri içerisine alan devlet bürokrasisi ve siyasal elitler vardı (Özbudun, 2000: 126-127). Siyasal anlamda büyük ölçüde merkezinde devlet ve siyasal düzen meselesinin olduğu bu sürecin en başta sivil ve askeri bürokrasiyi içerisine alacak şekilde bir eğitim reformuyla devleti modernleştirerek batılı bir ulus-devlet modeli ve yönetim tarzını hedeflediği söylenebilir. Bu reform beraberinde güçlü bir bürokrasiyle devletin çıkarlarını temel alan siyasal elitlerin de ortaya çıkışını sağlamıştır (Mardin, 1990: 40, 46). Aslında daha önce de belirtildiği üzere bunun en görünür sebeplerinden biri Osmanlı-toplum düzeni olmuştur. Bu toplum düzeni siyasal alanın hükümranlığının ve müdahalesinin dışında tüzel, özerk aracı bir takım toplumsal yapı ve örgütlenmelerin gelişmediği ve oluşmadığı zayıf toplum karşısında güçlü ve merkezi bir siyasal yapı ve devlet örgütlenmesi yaratmıştır (Özbudun, 2000: 127). Seküler cumhuriyet Türkiye'sine de aktarılan imparatorluğun bu toplumsal düzeni tabiatı gereği güçlü seçkinci-elitist yanlar barındıracaktır. Toplumda yerleşiklik kazanan bu elitizm siyasal yaşama da hâkim olmaya başlar. Söz konusu elitizm toplumsal ve siyasal yaşamda bazen teşvik edici bazen engelleyici rol ve yönlendiriciliğiyle hemen her fırsatta kendini göstermiştir (Oktay, 2005: 19). Siyasal alandaki bu elitizm bürokrasi ve seçkinci sınıf(lar)ın önderliğinde güçlü bir merkez, kurumsal yapı ve düşünüş tarzıyla çevreyle olan tüm bağları kopmuş merkezîyetçi-güçlü bir yapı olarak ortaya çıkarmıştır (Mardin, 1990: 31, 34). Taha Parla, siyasal kültürün oluşumunda sözü edilen bu merkezîyetçi ve güçlü yapının cumhuriyet sonrası döneminin resmi kaynaklarını

inceleyerek Türkiye'deki siyasal kültürün temellerinin atıldığı bir geçmişin ve tarihsel deneyimin izini sürmüştür. Bu çalışmasında Atatürk'ün söylev ve demeçlerinin bir incelemesini yaparak Türkiye'de siyasal kültürün nasıl ve ne şekillerde oluştuğuna ilişkin genel bir çerçeve ortaya koymuştur (Parla, 1991: 9, 11-12).

Türkiye'de siyasal kültürün oluşumunda seküler bir ulus-devlet kurma sürecinin önemli bir tarihsel eşik olduğu görülür. Jön Türk ideolojisinin anti-İslamcı ve milliyetçi özelliklerinden etkilenen Mustafa Kemal, Anadolu'da en önce bir ulusal Türk devleti kurmayı amaçlamıştır. Bu proje, herhangi bir etnik ya da dinsel farklılığa izin vermez. Bu sebeptendir ki, burada her şeyden önce güçlü bir Türk ulusal kimliğinin yaratımı için fazlasıyla otoriter, güçlü bir devlet vurgusu belirleyici olur. Bu durumda da mesela bireysel haklar devletin çıkarlarıyla çeliştiği bir anda göz ardı edilebilir (Grigoriadis, 2009: 22). On dokuzuncu yüzyılın geniş-çaplı merkezileşme çabalarının bir ürünü olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde giderek öne çıkan bu devlet-merkezci dar-görüşlü modelin Türkiye'de de hâkim kılınmasıyla siyasal kültür batılı-liberal demokrasilerin bir karakteristiği olan katılımcı bir siyasal kültürün unsurları hiç zaman benimsenmemiştir (Grigoriadis, 2009: 23). Aksine, Türkiye'de siyasal kültür devlete olan hürmet ve saygıda ısrar etmiş ve hatta bunun sürekli artmasını teşvik etmiştir. Bu siyasal kültür anlayışında devletin bürokratik aygıtlarıyla mutlak siyasal kontrolü sürekli devrede olmuş ve devlet ve onun yüce çıkarlarını korumak için siyaset toplumsal mühendisliğin temel bir mekanizması ve aracı haline getirilmiştir. Temelde, Osmanlı devlet düzeninin bir ürünü olan bu devlet mekanizması siyasal, idari ve askeri alanlar başta olmak üzere tüm konularda karar verme yetkisi hükümdarların iradesine dayandırılmıştır. Bu alanlarda güçler arasında bir denge unsuru da olan hükümdarlar “büyük baba” olarak adlandırılmışlardır. Osmanlı toplumunun karşısında tümüyle hükümdarların iradesiyle özdeşleşen bu devlet bir efendi ve/veya baba olarak tarif edilmiştir (Berkes, 2002: 114; Berkes, 1969). Osmanlı toplum ve devlet düzeninin bir sonucu olarak ortaya çıkan Osmanlı'nın bu her şeye koşan yardımsever “devlet babası” Grigoriadis'e göre müdahaleci bir devleti meşrulaştıran siyasal kültürün temel birleşenlerinden biri haline gelmiştir (Grigoriadis, 2009: 23). Daha önce belirtildiği gibi siyasal kültüre içkin bu durum cumhuriyet Türkiye'sine de olduğu gibi aktarılmıştır. Özellikle bir ulus-devlet kurma süreci ve kurulan bu devletin varlığının ilelebet sürdürülmesinin bütün her şeyden daha önemli hale gelmesi böyle bir siyasal kültürün sonucu olarak gerçekleşmiştir. Bu yüzden, Türkiye'de siyasal kültürü ve onun oluşumunu anlamak ve açıklamak için böylesi bir devlet anlayışını ve bunun üzerinde yükselen ulus-devlet temelli bir yapının şekillenmesini içerisine alan uzun tarihsel geçmiş ve deneyimi göz önünde bulundurmak gerekir.

Türkiye’de siyasal kültürü anlamaın ilk ve en önemli noktalarından biri, yukarıda ortaya konan çerçeveden de yola çıkarsak şayet, Türkiye siyasetinde öne çıkan siyasal nesnelere biri olan devlet ve devletin kurumsal aygıtlarına ilişkin ortaya konan algı, tutum ve değerlerdir. Bu tutum ve algılar, büyük ölçüde tarihseldir. Bunların tarihsel olarak imparatorluk ve ulus-devlet gibi bir takım yapısal-toplumsal ve siyasal değişimlerin ve deneyimlerin bir sonucu olduğu gözükür. Siyasal ve toplumsal olarak söz konusu bu değişim ve deneyimler esnasında devlet başka bir şeyi ve yine aynı şekilde toplum başka bir şey ifade etmiştir. İlginç bir şekilde, toplum yerden biten bir şey iken, devlet ise gökten inen, hatta mümkünse dışarıdan gelen bir şey olarak tarif edilmiştir. İmparatorlukla birlikte bu tarihsel-toplumsal anlayışta toplum köylü ve kentli halkı oluştururken; bunun karşısında devlet ise efendi veya babaydı. Bulunduğu yere tanrı tarafından getirilmişti ve dolayısıyla bu güçlü toplum ve devlet ayrımı ve bu ayrımın doldurulmaz bir uçurum yaratması da beklenen bir şeydi. Çoğu zaman bu uçurum “çoban” ile “sürü” arasındaki ilişkiye benzetilmişti (Berkes, 1969: 43). Bu yüzden, imparatorluk deneyimi esnasında tüm Osmanlı bürokratları ve siyasal elitleri için devletin varlığı ve bütünlüğü korunması gereken şeylerden en önemlisiydi. Dinin devlet ve toplum için önemli bir unsur ve mekanizma olduğu imparatorlukta din-devlet ilişkilerinin düzenlenişinde de bu açıkça görülür. Osmanlı’da devlet İslam’ı yüceltmenin de bir gereği olarak düşünülürdü. Bu ekseriyetle “din-ü devlet” ya da “din ve devlet” formülüyle ortaya konmuştu. Dinin korunması için devletin bekasının mutlak olduğu görüşü hakimdi. Dinin gelişimi için temel bir gereklilik olarak görülmesinden dolayı devlet çoğu zaman dinin bile üstünde görülüyordu (Turan, 1993: 51). Türkiye’de bir ulus-devlet ve cumhuriyet rejiminin ihdasıyla birlikte devlet din hariç toplumun refahını, siyasal, ekonomik ve kültürel ilerlemesini, kalkınması, özgürlüğünü, huzur ve güvenliğini temin eden mutlak bir şey olarak savunulmaya başlandı. Seküler bir ulus-devlet inşasıyla birlikte dinin yerini artık millet ve milliyetçi bir ideoloji almıştı. Bu ideolojik anlayışta bir milletin “siyasi varlık mekanizmasında devlet, fikir ve ekonomi hayat mekanizmaları birbirlerine güçlü bir şekilde bağlı ve bağımlıydı. Eğer bunlar birbirleriyle uyum içinde çalıştırılmazlarsa devlet denilen şeyin gücü israf edilmiş sayılırdı. Parla’nın da ifade ettiği gibi bu, devlet güdüm ve denetiminde bir ekonomik ve kültürel yaşamı ifade ediyordu. Avrupa faşizmlerinin entegralist (bütünlükçü/bütüncü) ve totaliter (kapsayıcı) kuramlarını akla getiren, kültürel ve toplumsal alana, siyasal alana karşı özerlik tanımayan, bunları devlet içinde eriten, millet-devlet, halk-hükümet, toplum-siyasal iktidar özdeşliği kuran bir bakış açısının ifadesiydi (Parla, 1991: 185-186). Bu bakış açısı, Türkiye siyasal kültürünün güçlü otoriter yanlar barındırmasının yanında bir hayli milliyetçi ve hatta ırkçı ve faşist birtakım unsurlarla çerçevelenmesini de beraberinde getirmiştir (Kabasakal-Arat, 2019: 310). Bu tarihsel-toplum deneyiminde gerek din

gerekse milliyetçi düşünüş ve ideoloji Türkiye'deki siyasal kültürde devletin merkezi bir konum elde etmesinin yanında diğer pek çok siyaset, hükümet/siyasal iktidar, muhalefet, demokrasi, seçmen/yurttaş gibi siyasal nesneye ilişkin tutum ve algıların da şekillenmesinde de belirleyici olmuştur. Dinsel ve milliyetçi görünüşleriyle devletin siyasal kültürde işgal ettiği bu merkezi konum devletçi bir zihniyeti geliştirmiş ve pekiştirmiştir. Siyasal kültüre hâkim olan bu devletçi zihniyet, devleti yüce, aşkın, yarı tanrısal ve her şeye gücü yeten kutsal bir varlık olarak görmüştür. Devlete ilişkin bu algı ve tutumlarda devlete itaat edilir; devlet kadir-i mutlak, yüceltilir ama eleştirilemez ve sorgulanamazdır (Akgün, 2008: 12-13).

Türkiye'nin siyasal kültüründe siyasi otoritenin ve iktidarın toplumda somut ve görünür bir durum kazanmasını sağlayan devlete ilişkin böylesi tutum ve algıların temel bir diğer nedeni de toplumsal kültürümüzün otoriteye ilişkin tutum ve algısıdır. Bu toplumsal kültürün kökleri çoğunlukla Osmanlı İmparatorluğu'ndan bu yana varolan güçlü bir hiyerarşik toplumsal düzende/sistemde bulunur. Söz konusu düzen/sistem sadece siyasal alanda değil toplumsal yaşamında her alanında kendini açıkça ortaya koyar. Bu hiyerarşik düzen/sistem devletin konumunu ve rolünü kutsar. Çünkü sistemin ve/veya düzenin bütünlüğünü garanti eden devlet'tir. Devletin himaye ve koruyuculuğunda ancak sistem/düzen birlik ve bütünlüğünü sağlayabilir (Oktay, 2005: 17, 19). Daha önce belirtildiği gibi, bunun temel nedenlerinden biri de siyasal kültürün toplumdaki genel-hâkim kültürün bir alt-kültürü olarak onun bir parçası ve uzantısı olmasında yatar. Bu kültür, otorite konusunda olduğu gibi başka pek çok konuda siyasal kültür üzerinde önemli bir güce ve nüfuza sahiptir. Bu bakımlardan siyasal kültür üzerinde toplumsal kültürün rolü ve belirleyiciliğini azımsamamak gerekir. Örneğin, Türkçe'de "bükemediğin bileği öpeceksin" şeklindeki atasözünde karşılık bulan bir toplumsal kültür, politik kültüre de güçlüye ve siyasal otoriteye boyun eğme biçiminde ifadesini bulabilir. Osmanlı'dan Türkiye'ye "otoriteye itaat", "güce boyun eğme", "haddini bilme", "siyaset dahil işi erbabına bırakma", "sürüye uyma", "cemaat ruhu", "farklılığa ve muhalefete tahammülsüzlük" gibi pek çok toplumsal kültürel unsur Türkiye'de siyasal kültürün oluşumuna temel oluşturur (Gencer, 2003: 99). Türkiye'nin toplumsal kültürünün bu hâkim unsurları siyasal kültürün oluşumunda aktif bir rol üstlenerek diğer siyasal nesnelere ilişkin değer, tutum ve algıları da etkilemiştir.

Türkiye'nin bu hâkim toplumsal kültürünün bir yansımasını siyasal alanda ordu-siyaset ilişkilerine dair algı ve tutumlarda görürüz. Toplumsal kültürümüze ilişkin bu algı ve tutumlar, Türkiye siyasal kültürünün oluşumunda önemli bir rol oynar. Bunun temelinde yatan şeylerden biri Türkiye'de toplumun geniş bir çoğunluğunun kendisini topluluğun temel

önemde bir unsuru olduğunu düşündüğü ordunun ve/veya askerlik kurumunun meşruiyeti tanıyan ve onaylayan Müslüman kültürünün bir parçası olarak görmesidir. Bu Müslümanlık kültürünü çerçeveleyen bir din olarak İslam’ın geniş bir coğrafyaya yayılmasında askeri fetihlerin ve başarıların önemli bir rol oynadığı düşünülür. Hatta Kuran’ın inançlı bir topluluğun ve/veya toplumun savunulmasında şehit olanları için daha şimdiden ve dolaysız olarak onların sonsuz bir cennete olan erişimlerini garantilediği bile söylenir. Bunun yanında Türkler, İslam’da askeri maharetleri güçlü olan ve bu yönüyle ortaya çıkan bir topluluk olarak kabul edilir. Hükmeden bir Müslüman-Osmanlı halifesinin temel askeri unsurları olarak kabul edilir (Tachau ve Heper, 1983: 18). Milli ve dinsel pek çok yönüyle bu toplumsal kültürel unsur Türkiye’de ordu-siyaset ilişkileri etkilemiştir. Osmanlı İmparatorluğu’ndan bu yana dinin/İslam’ın koruyucusu olarak toplumda ve siyasette hâkim bir unsur olmayı sürdüren ordu seküler bir ulus inşasının ardından kendisini varolan ulus-devletin ve Türkiye’nin geleceği ve garantörü olarak görmeye başlamıştır (Brown, 1987: 235; Tachau ve Heper, 1983). Türkiye siyasal tarihinde Türk ordusunun siyasete, demokrasiye ve demokratik seçim süreçlerine yapmış olduğu pek çok müdahale ordunun Türk toplumuyla olan yakın bağlarını ve toplumdaki rolünün önemini bir kez daha ortaya koymuştur (Brown, 1987). Bu durum bir yandan ordunun siyasete ve demokratik süreçlere yapmış olduğu müdahalelere bir meşruiyet kazandırırken; öte yandan siyasetin askeri/militarist bir karaktere bürünmesini sağlamıştır. Siyasetin ve siyasal alanın bu askeri-militarizasyonundan çoğunlukla kahramanlık, erkeklik, müesses nizam, devletin varlığı, Türk toplumunun bekası, disiplin, güvenlik, tehdit algısı, iç-dış düşman, savaş ve/veya askeri operasyon gibi bir takım askeri kavram ve terminolojinin ve sembolik unsurların siyasal kültüre hükmetmesi kastedilmiştir. Toplumun darbeler karşısındaki siyasal tutumu ve siyasete ve demokratik süreçlere egemen askeri-militarist unsurları onaylayıcı ve destekleyici tavrı bunu açık bir şekilde gösterir (Ensaroğlu, 2010). Bunlar toplumsal kültüre için askeri-militarist karakterin siyasete ve siyasal algı ve tutumlardaki uzantıları olarak görülür. Türkiye’deki bu algı ve tutumlar mevcut siyasal kültürün de güçlü bir şekilde militarizasyonuna neden olmuştur. Bu yönüyle Türkiye’nin siyasal kültüründe başat unsurlardan birinin bu asker(i)leşme/militarizasyon olduğu iddia edilir (Kabasakal-Arat, 2019: 310). Bir başka ifadeyle bu unsurun Türkiye siyasal kültürünün temel karakteristiklerinden biri olduğu söylenir. Bu aynı zamanda siyasal tutum ve davranışların belirlenmesinde son derece önemli bir rol oynayan böylesi bir militarizasyon ve/veya militarist unsurlarla çerçevelenmiş Türkiye siyasal kültürünün demokrasi ve demokratik süreçlerle olan uyumsuzluğunu ve gerilimini de açık bir şekilde gösterir.

Toplumsal kültüre için bu militarist yönelim ve pratikler ve bunların siyasal alana ve siyasal tutum ve davranışlara olan etkileri, Türkiye'nin toplumsal kültürüne egemen olan bir başka kültürel unsur da yakından ilişkilidir. Bu temel kültürel unsur, Türkiye toplumuna ve dolayısıyla siyasete, siyasal alana ve pratiklere egemen olan patriarkal-erkek egemen düzendir. Toplumun ve siyasal yapının şekillenmesinde önemli bir rol oynayan bu ataerkil düzen ve patriarkal yapı, Türkiye'deki siyasal kültürün oluşumunda temel bir faktördür. Osmanlı'dan Cumhuriyete bu patriarkal yapı Türkiye'nin toplumsal kültüründeki hâkim konumunu sürdürerek siyasetin ve siyasal tutum ve algıların oluşumunda aktif bir rol oynamıştır. Siyasetin, siyasal yapı ve kültürün oluşumunda belirleyici bir rol oynayan bu patriarkal erkek iktidarı kadınların siyasal süreçlere katılımını ve siyasette aktif bir rol oynamasını engelleyen önemli bir yapısal-kültürel unsur olmuştur. Kadınlar ve kadın siyasetçiler siyasal kariyerlerinin farklı aşamalarında erkeksi önyargıların ve kliklerin çok zorlu ve temel bir problem oluşturduğu siyasal alanda bu unsuru pek çok kez deneyimlemişlerdir (Arat, 1989: 20-21, 22-46). Bütün unsurlarıyla bu patriarkal siyasal düzen ve kültürel yapı, siyasal alanda geleneksel siyasal kimlikleri, sembolleri, dili ve siyasal parti ve parti ilişkilerini büyük ölçüde belirlemiştir. Bunların oluşturduğu bir siyasal alan ve belirli bir tür politik-kültürel yönelim, siyasal yapı içerisinde -siyasal-liderlerin erkeksi tutum ve davranışlarında ve cinsiyetlendirilmiş rollere bakışlarında, daha kişilerarası ve etkileşimlerin yoğun olduğu yerel topluluklarda ve örgütlenmelerdeki kültür ve gelenekte ve bir takım cinsiyetlendirilmiş toplumsal eylemlerle ilgili medyada üretilen klişelerde önemli bir yer bulur (Özbay ve Soybakış, 2020: 27, 29-30). Siyasal kültüre egemen olan erkek egemen bakış açısının bir sonucu olan bu geleneksel-kültürel eğilimler, klişeler ve erkeksi tutum ve davranışlar siyasete aktif katılım gösteren kadınların bir özgüven geliştirememelerine ve buldukları siyasal konumda “başarısız” ve “beceriksiz” siyasetçiler olarak yaftalanmalarına çoğu zaman neden olmuştur. Türkiye'de eşit vatandaşlık ve siyasal temsil eksikliklerinden kaynaklanan bu durum temel bir demokrasi sorunudur (Cengiz, 2022: 3, 10). Siyasal kültürün bu patriarkal-erkeksi görünümü ve yönelimi Türkiye demokrasisinin temel problemlerinden birini oluşturur. Toplumun yarısını ifa eden geniş bir toplumsal kesim siyasetten, siyasal süreç ve katılım mekanizmalarından dışlanmıştır. Bu patriarkal siyasal kültür belirli tutum, algı ve davranışların bir sonucu olarak kadınlar siyasal temsiliyet, demokratik katılım ve tartışma süreçlerinin dışında tutulmuştur. Türkiye siyasal kültürünün demokrasi sorununu anlama ve açıklamanın önemli yollarından biri de temel toplumsal-kültürel unsurlarından biri olan Türkiye'nin bu patriarkal-erkek egemen sistemidir.

Türkiye’nin toplumsal kültürüne içkin bu militarist ve patriarkal unsur, ekseriyetle erkeklerden oluşan bir siyasetçi(ler) sınıfını ve -devlet-bürokrasisini içerisine alan güçlü bir -siyasal- elitizmi de beraberinde getirmiştir. Bunu siyasal kültürün belirli siyasal nesnelere ilişkin tutum ve algıları belirlemesinin bir örneğini oluşturan siyaset kavramına ilişkin yaklaşımlarda da görmek mümkündür. Bu yaklaşımlarda siyaset ortaya konan tutum ve algılarda elitlere ayrılmış bir alan olarak algılanır ve ifade edilir. Bunun sonucu olarak belirli politikaların ve/veya kararların gerçekleşip gerçekleşmeyeceğine tek başına ancak -erkek- elitler karar verebilirdi. Çünkü söz konusu bu bakış açılarında siyaset yatay bir ilişkiler alanı değildi; aksine yukarıdan aşağıya doğru çalışan bir ilişkiler alanını ifade ediyordu (Oktay, 2005: 19). Türkiye’de bunun siyasal kültürdeki yansımaları siyasetin bir toplumsal mühendislik aracı/mekanizması olarak modernleşmeci seçkinlerin ve/veya siyasal iktidar sahiplerinin elinde saptanan bir takım toplumsal hedeflerin gerçekleştirilmesinin bir aracı olarak kullanılmasında görebiliriz. Şüphesiz, sonrasında demokratik-siyasal rekabete geçilmesiyle birlikte siyasete ilişkin bu yaklaşım, farklı toplumsal grupların isteklerini bağdaştırma ve onlara cevap verme olarak gelişen “pragmatik” bir yaklaşımla da ifadesini bulmuştur (Turan, 1986: 473). Ancak, temelde siyasete ilişkin bu yaklaşım, siyaset ve siyasal faaliyetin alanını sadece siyasetçiler ya da iktidar ve güç sahipleriyle sınırlandırmıştır. Bir anlamda, seçimlerde tamamen “pragmatik” kaygılarla oy kullanan, siyasetle ilgisi ve siyasal faaliyetlere olan katılımı yalnızca seçimle sınırlı olan sıradan yurttaş, siyasal katılımdan uzak bir şekilde siyasetçilerin ve iktidar sahiplerinin pasif izleyicilerine dönüştürülmüştür. Siyasete ilişkin bu yaklaşımın özellikle iktidar sahipleri ve siyasal otorite nezdinde siyasal muhalefetin faaliyetlerinin ancak iktidarın izin verdiği ölçüde ve sınırlar içinde yürütebileceği şeklinde bir tutum ve algının gelişmesine de neden olmuştur. Hatta bunun ötesinde, devlet olanaklarının iktidar sahipleri ya da partisinin kullanımına tümüyle açık olduğunun bir kabulü ve onayına kadar götürmüştür. Mesela bu durumda, muhalefeti ve temel siyasal hak ve özgürlükleri tehlikeye atacak şekilde hukukçuların bile siyasal otorite sahipleri ve liderinin tercihlerine uygun davranması beklenmiştir ve aksi şekilde davrananlar ise istemedikleri yerlere sürülmüşlerdir (Turan, 1986: 474). Siyasal kültürün temelde siyasete ilişkin yaklaşımının bir sonucu olan bu tutum ve algı, Parla (1991)’nın da işaret ettiği gibi, tek parti döneminin tarihsel deneyimlerinden bugüne çok-partili demokratik sistemde de çoğu zaman karşılaştığımız parti-devlet, halk-lider (hükümetin başı) veya toplum-siyasal iktidar özdeşliğinde de sıkça ifşa olmuştur. Bu tepeden-inmeci yönetim anlayışı beraberinde güçlü bir siyasal elitizmi doğurmuştur. Bu siyasal seçkinci bakışta devletin kutsallığıyla ilgili kökleşmiş bir algı siyasal kültüre de damgasını vurmuştur. Özellikle toplum için en iyi olana karar verecek tek otorite olarak kabul edilen bir devlet fikrine

sahip patrimonyal (baba devlet) anlayışı siyasal kültürde kökleşmiş olan bu algının temel nedenleri arasında yer almıştır (Erdenir, 2014: 89). Demokratik siyasal katılımı azaltan, siyasal muhalefeti sınırlayan ve etkisizleştiren ve bununla temelde geniş-katılımlı bir siyaset ve siyasal faaliyetler anlayışını yok eden devlet-merkezli bu yaklaşım hâkim-parti ve lider-kültünü beraberinde getirmiştir (Akgün, 2008: 13). Tüm bunlar temelde siyasal kültürümüzün siyasete, devlete, hükümete (iktidar sahipleri) ve siyasal faaliyetlerimize ilişkin ortaya koyduğu algı ve tutumların bir sonucu olarak gerçekleşmiştir.

Bu algı ve tutumda siyaset hiçbir zaman bir protesto ve/veya muhalefet alanı olmamıştır. Aksine, siyaset bir onaylama/kabul etme makamı olarak tanımlanmıştır (Oktay, 2005: 20). Siyasal kültürümüzün demokrasinin ve demokratik bir siyasetin temelini oluşturan muhalefet kavramına getirdiği yaklaşımında da buna benzer bir tutum ve algı söz konusudur. Bu tutum ve algının bir sonucu olarak Türkiye siyasal kültürünün temel sorunlarından biri de demokratik rekabetin bir düşmanlık olarak algılanması olmuştur. Doğası itibariyle, -muhalefet ve/veya- rakip kendisiyle rekabet edilebilen, yarışılabilen birisidir. Ancak Türkiye'deki siyasal kültür -siyasal- rakibi -ya da muhalefeti- savaşılmaması ve yok edilmesi gereken bir şey olarak tarif eder (Akgün, 2008: 11-12). Bu düşmanlık ve savaş sadece siyasal rakipler arasında gerçekleşmiyor. Siyasal kültürümüzden kaynaklı bu algı ve tutumumuzu çoğu zaman siyasal bir rakibin kendi içinde farklı düşünene ya da muhalif olana/muhalefete karşı gösterdiği reaksiyonlarda da görülür. Parti-içi demokrasinin olmamasının temel sebeplerinde biri de bu farklı düşüneni, muhalefeti veya rakibi düşman olarak algılayan tutum ve yaklaşımlardır. Genel itibariyle, bu durum siyasal kültürümüze içkin olan hoşgörüsüz ve tahammülsüz tutum ve algılamalarımızın bir sonucudur (Turan, 1986: 474).

Bu hoşgörüsüz ve tahammülsüz tutum Türkiye'deki demokratik siyasal rekabette rakipler arasında bir düşmanlık algısının yaratılmasını sağlarken gündelik siyaset ve pratikte bununla ilgili karşılaşılan en temel problemlerden biri de kutuplaştırma ve siyasal rakiplerin tarafları arasında yaratılan güçlü polarizasyondur. Bu tür bir siyaset siyasal rakiplerin yandaşlarını kendilerine bağımlı kılmak için kullandığı ve günümüz siyasetinde de örneğine sıkça rastladığımız bir stratejidir. Siyasal kutuplaşma ve polarizasyon parti liderleri, milletvekilleri ve parti militanları arasında sıradan seçmenlere kıyasla daha güçlüdür. Kutuplaştırıcı ve polarize edici bu siyaset, özellikle parti liderlerinin yandaşlarını bir arada tutup oy kaybetmemek için bilinçli olarak başvurduğu bir yöntemdir (Turan, 1986: 475). Dolayısıyla bu siyaset çoğu zaman siyasal rakiplerin kendileri arasında çok yaygındır ve bu yönüyle rakiplerin çoğu zaman kültür ve değer çatışmalarına başvurarak yarattığı bir siyaset biçimidir. Günümüz siyasetinde sıkça karşılaştığımız AKP ve CHP arasındaki

çatışmalar siyasal kültürümüzün bu çatışmacı ve kutuplaştırıcı siyasetinin en tipik örneklerindedir (Akgün, 2008: 12). Siyasal kültürümüzün siyasal rakip ve muhalefetle ilgili oluşturduğu bu algı ve tutumlar, Türkiye’de bu tarz bir siyasetin oluşumunu sağlarken aynı zamanda onu hâkim bir siyaset şekline dönüştürmüştür. Söz konusu siyaset, demokrasinin ve demokratik bir işleyişin en temel aktörlerinden biri olan siyasal rakibi ve muhalefeti pasifize ederek temel bir demokrasi problemine yol açmıştır.

Türkiye’de siyasal kültürün temel bir demokrasi sorunu olarak ortaya çıkışında bir diğer önemli nokta da farklı siyasal-ideolojik, ekonomik, dinsel, etnik ve azınlıkta olan gruplara yönelik toplumun sivil ve çoğulcu yapısını reddeden yaklaşımıdır. Özellikle farklı dinsel, kültürel ve etnik kimlikleri reddedici yaklaşımıyla siyasal kültür güçlü bir asimilasyona ve asimile edici bir karaktere sahiptir. Siyasal kültürün toplumun çoğulcu-demokratik yapısını kabul etmeyen bu karakteristik özelliğini farklı etnik, dinsel ve kültürel gruplara ilişkin siyasal tutum ve algılarında da görülür (Kabasakal-Arat, 2019). Etnik, dinsel ve kültürel aidiyetlerin yanında toplumda aynı zamanda farklı siyasal, ekonomik ve ideolojik aidiyette olan insanların kendisi gibi düşünenlerle bir araya gelerek örgütlenmelerinde ve siyasal iktidarı etkilemek için siyasal bir takım faaliyet(ler) içerisine girmelerinde siyasal kültürün bu reddedici yaklaşımı demokratik katılımcı bir siyasete ve tam anlamıyla demokratik bir siyasal sistemin oluşumuna temel bir engel teşkil eder (Akgün, 2008: 14-15). Bir başka ifadeyle, Türkiye’nin siyasal kültürünün devlet-merkezli, devlet ve otoritesini kutsayan bakış açısı karşısında toplum ve onun farklı çoğulcu yapısı oldukça zayıf ve pasifize edilmiştir. Türkiye’de toplumun siyasal, ekonomik, etnik, dinsel, kültürel pek çok farklılığı ve aidiyet biçimini içerisine alan çoğulcu temeli siyasal kültürümüzde daima “toplumun bölünmesi” olarak algılanmış ve tanımlanmıştır. Siyasal kültürün bu algısı, toplumda her tür farklılığa ve muhalefetin varlığına hoşgörüsüz ve tahammülsüz bir tutumun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu tutum, özellikle Türkiye siyasal kültürünün kutuplaştırıcı ve polarize edici eğiliminin bir sonucu olarak farklılıkların ve muhalefetin “biz-onlar” ayrımına dayanarak (Turan, 1986: 477-478) bastırılmasına ve pasifize edilmesine temel oluşturmuştur. Demokrasinin, demokratik-siyasal katılımın ve yönetimin temellerini atabilecek olan bu dinamik ve farklılıklara dayalı güçlü ve örgütlü toplum yapısı siyasal kültürün devlet-merkezci algısı ve tutumundan dolayı hiçbir zaman gelişmemiştir. Türkiye’deki siyasal kültürün güçlü devlet-zayıf toplum algı ve tutumunu hâkim kılmaya çalışan bu yaklaşımı temel bir demokrasi sorunu yaratmıştır.

Tarihsel olarak bakıldığında Türkiye’nin siyasal kültürü, büyük ölçüde himaye eden, koruyan patrimonyal ve baba-devlet anlayışı ile bunun

beraberinde getirdiği elitist-seçkin bir siyasetin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Temelde böyle bir durum geniş bir sivil-bürokratik ve askeri kurumsal mekanizmanın egemen olduğu bir toplumda demokrasiyi ve demokratik bir yönetimi ortaya çıkaracak ve konsolide edecek bir demokratik siyasal kültürün oluşumunu engellemiştir (Özbudun, 1993: 189-190). Bu noktada, Türkiye’de siyasal kültür ve demokrasi ilişkisine baktığımızda temel problemlerden biri devlet ve onun kurumsal sivil-askeri bürokratik egemenliği karşısında toplumda ve toplumsal unsurlarda görülen güçsüzlük ve zafiyettir. Bu durum, temel olarak yurttaşların kendi aralarında güvene-dayalı örgütlenmeler ve ortaklıklar kurmasını ve gönüllü örgütler ve kuruluşlar olarak birtakım faaliyetler yürütmesini kolaylaştırmaktan çok uzaktır. Bunun yanında, toplumsal ve siyasal hoşgörümüz ve tahammül düzeylerimizin çok sınırlı olması sivil toplumun gelişmesine ve demokraside olması gereken aykırılıklara, farklılıklara ve muhalefete olan hoşgörüyü güçlendirmeye de tamamen büyük bir engel teşkil eder (Kalaycıoğlu, 2008: 274). Bütün bu yönleriyle Türkiye’de siyasal kültürün temel bir demokrasi problemine neden olduğu söylenebilir. Bu problemin kaynağında da esas olarak siyasal kültürün siyasal nesnelere (devlet, siyaset, toplum, yargı, siyasal parti, hükümet, muhalefet, yurttaş...vb.) ve bu nesnelere kendi aralarındaki ilişkiye dair ortaya koydukları hâkim algı ve tutumlar yer almaktadır. Buradaki temel mesele ve buna ilişkin tartışmalar da bu algı ve tutumların demokratik sistemlerin kurumsallaşma ve istikrarında önemli bir rol ve etkiye sahip olduğunun altını çizer.

Sonuç

Demokrasilerde belirli bir duygunun, tutumun ve davranışın temelini oluşturan siyasal kültürel öğeler demokratik-siyasal eylem biçimlerini, siyaset-yapma tarzını ve katılımcı bir siyasal-kamusal alanın oluşumunu büyük oranda belirler, şekillendirir. Bunu çok açık bir şekilde Kavanagh (1972)’ın da belirttiği gibi klasiklerden çağdaşlara pek çok siyaset teorisyeninin demokrasiyle ve siyasal-demokratik süreçlerle politik olarak uyumlu bir takım kamusal his, tutum ve davranışın geliştirilmesi ve aşılması gerektiğine verdikleri büyük önemde de görebiliriz. Çünkü siyasal kültür eşit, özgür, katılımcı bir demokrasinin ve demokratik-siyasal süreçlerin oluşumunda, işleyişinde ve sürdürülmesinde inşacı roller üstlenir. Bu bakış açısından yola çıkıldığında siyasal kültürün neden Türkiye’de temel bir demokrasi meselesine dönüştüğü de çok açık bir şekilde görülür. Bir başka ifadeyle, Türkiye siyasetinde reel-siyasal pratiği, siyasal eylem biçimlerini, siyaset-yapma tarzını ve katılımcı bir siyasal-kamusal alan fikrini belirlemede algıları, tutumları ve davranışları şekillendiren mevcut siyasal kültür Türkiye demokrasisinin ve katılımcı- demokratik bir yönetim ve işleyişin temel

problemlerinden biri haline gelir. Türkiye’de siyasal kültürün demokrasi açısından temel bir soruna dönüşmesinde en büyük etken hâkim siyasal tutum ve algılardır. Güçlü bir şekilde otoriter, milliyetçi, militarist ve patriarkal yönelimleri içerisinde barındıran bu tutum ve algılar asimilasyonu temel alan son derece hoşgörüsüz, kutuplaştırıcı ve polarizasyona açık bir siyasal kültür yaratır. Türkiye siyasetine egemen bu siyasal kültür sadece demokrasinin ve demokratik siyasal kurumların işleyişi ve sürdürülmesinde değil aynı zamanda devlet, hükümet/siyasal iktidar, siyasal parti, yurttaş, muhalefet, yargı... gibi bir takım siyasal nesnelere ilişkin algı ve tutumların belirlenmesinde de yapıcı-inşacı bir rol üstlenerek Türkiye toplumunun önemli demokrasi problemlerinden birine dönüşür. Siyasal kültüre hâkim bu tutum ve algıların Türkiye demokrasisinin ve kurumlarının oluşumu, işleyişi ve sürdürülmesinde belirleyici bir gücünün ve rolünün olması Türkiye’deki mevcut siyasal kültürü temel demokratik bir mesele olarak öne çıkarır.

Türkiye’de siyasal kültürü bir demokrasi meselesi olarak tarif eder ve tartışırken bunun temel sebeplerinden biri olduğu iddia edilen devlet kavramına ilişkin algı ve tutumların da bir kere daha altını çizmek gerekir. Devleti başta demokrasi olmak üzere bütün toplumsal değerlerin ve hiyerarşinin en üst noktasına koyan, ona bir kutsiyet atfeden, onu toplum ve bireyin ötesinde varolan bir şey olarak gören ve aynı zamanda bir baba ya da efendi olarak tarif eden devlet-merkezci yaklaşım tarihsel olarak söz konusu bu algı ve tutumları oluşumunda önemli bir rol oynamıştır. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu’ndan ulus-devlet temelli seküler cumhuriyet rejimine aktarılan ve günümüzde de varlığını hala sürdüren bu yaklaşım, güçlü devlet geleneği anlayışıyla siyasal kültürün hâkim bir unsuru olmayı sürdürmüştür. Bunun temel nedenleri arasında tarihsel kökleri ve deneyimleri itibarıyla Türkiye’deki siyasal kültürün şekillenmesinde en önemli rolün devlete ve onun egemen kurumsal varlığına biçilen değer ve kutsiyetin olması yatar. Geçmişten bugüne siyasal kültürümüzde devlet başta kendisi dışındaki diğer siyasal nesnelere olmak üzere bütün her şeyi önceleyen ve onların üzerinde en üstün ve yüce bir varlık olarak konumunu koruyan ana siyasal nesnelere biri olmuştur. Türkiye siyasal kültüründe devletin bu merkezi konumu ve bu konumun her şeyden önce demokrasiye ve demokratik-katılımcı bir siyasal rejimin oluşumuna ve işleyişine engel oluşturması göz önünde bulundurulması gereken temel noktalardan biri olmalıdır. Çünkü Türkiye’de bir vesayet rejiminin kurulmasının, siyasetin siyasal-toplumsal bir mühendislik faaliyetine dönüşmesinin, temel hak ve özgürlüklerin askıya alınmasının ve yine bunlara temel oluşturan demokratik siyasal sürece yapılan askeri müdahalelerin ve genel olarak Türkiye demokrasisinde bu ve buna benzer ortaya çıkan tüm bu anti-demokratik ve otoriter süreçlerin arkasında Türkiye siyasal kültürüne içkin devletin bu merkeziliği algısı

bulunur. Şüphesiz, siyasal kültüre hâkim bu unsurun etkileri devlet, siyaset ve toplum ilişkilerinde de görülür. Buradaki etki özellikle siyasal, ideolojik, ekonomik, kültürel ve yaşam tarzları bakımından pek çok farklılığı, değişimi ve dinamizmi içerisinde barındıran toplumun ve katılımcı-aktif bir yurttaşlığın baskılanması ve pasifize edilmesinde çok açıktır. Türkiye’deki siyasal kültür ilgili açıklamalarımızda da görüleceği gibi devletin siyasal kültürümüzdeki bu hâkim ve merkezi konumu katılımcı bir demokrasinin oluşumu ve işleyişinde temel bir önem arz eden siyasal iktidar, muhalefet ve toplumsal ve ideolojik farklılıklar ve aykırılıklar konusundaki tutum ve algılarımızı da belirlemiştir.

Siyasal kültüre içkin bu yaklaşım Türkiye’nin siyasal kültürüne egemen olan diğer tutum ve algıların oluşumuna da güçlü bir temel oluşturur. Söz konusu bu diğer siyasal tutum ve algılar arasında özellikle Türkiye’deki siyasal kültüre egemen olan otoriter, milliyetçi, militarist, patriarkal, asimile edici, elitist-seçkin unsurlar ve zayıf toplum-güçlü devlet anlayışı fikri, devlet-merkezci yaklaşımda olduğu gibi Türkiye demokrasisinin temel sorunlarından biri haline gelir. Elbette bu temel demokrasi sorununun oluşumunda Türkiye’nin siyasal kültüründe varolan tüm bu algılar, davranışlar ve tutumlar, aralarındaki yakın ilişkisellik ve güçlü bağlardan dolayı büyük ölçüde benzer etkilere ve rollere sahiplerdir. Türkiye’de genel olarak siyasal kültürün çerçevesini belirleyen bu türden tutumların, davranışların ve algıların sonucunda siyasal rakibi “düşmanlaştırmanın”, muhalif olanı ya da muhalefeti “bölücü” olarak yaftalamanın, farklılık ve çoğulculuğun reddinin veya toplumda siyasal-ideolojik, kültürel ya da ekonomik anlamda her tür farklılığa ve aykırılığa karşı hoşgörü ve tahammül sınırlarını aşan tutum ve davranışların hakim olduğu bir siyasal kültür, Türkiye demokrasisinin ve demokratik-siyasal rejimin işleyişinin temel meselelerinden birine dönüşür. Türkiye’deki siyasal kültürün tipik özelliklerini yansıtan bütün bu algılar, yönelimler, duygu ve hisler ve bunların demokratik olmaktan oldukça uzak bir takım tutum, davranış ve eylemler halini alması Türkiye’de demokrasinin ve demokratik bir rejimin kurumsallaşmasının önünde temel bir engel teşkil eder.

Kaynakça

- Akgün, Birol (2008), “Türkiye’de Devletçi Siyasal Kültür ve Demokratik Konsolidasyon Sorunu”, *Demokrasi Platformu*, 4 (14), s. 1-20.
- Almond, Gabriel (2000), “The Study of Political Culture”, Lane Crothers ve Charles Lockhart (Der.), *Culture and Politics* (New York: Palgrave-Macmillian): 5-20.
- Almond, Gabriel ve Sidney Verba (1963), *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in the Five Nations*, (Princeton University Press)

- Arat, Yeşim (1989), *The Patriarchal Paradox: Women Politicians in Turkey*, (New Jersey: Associated University Presses)
- Berkes, Niyazi (1969), *Türkiye İktisat Tarihi: Osmanlı Ekonomik Tarihinin Temelleri*, (İstanbul: Gerçek Yayınevi)
- Berkes, Niyazi (2002), *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları)
- Brown, James (1987), "The Military and Politics in Turkey", *Armed Forces & Society*, 13 (2), s. 235-253
- Burmeister, Annemieke (2012), "Political Culture and Democracy", <https://vanmierlostichting.d66.nl/content/uploads/sites/296/2016/01/Political-culture-democracy.pdf> (10.05.2022)
- Cemil Oktay (2005) "Cles pour la modernisation des institutions politiques [Keys to the modernization of political institutions]", *Powers*, 4 (115), s. 5-23
- Cengiz, Bengi R. (2022), "Türkiye'de Kadının Siyasete Katılımı ve Katılımı Artırmaya Yönelik Politika Önerileri", *İstanPol-İstanbul Politik Araştırmalar Enstitüsü* (İstanbul: Friedrich-Ebert-Stiftung Vakfı)
- Deutsch, Karl W. (1996), *Nationalism and Social Communication: An Inquiry into the Foundation of Nationality*, (Cambridge: The M.I.T Press)
- Ensaroğlu, Yılmaz (2010), "Sivil Toplumun ve Siyasi Partilerin Talep ve Rollerini", Nihal Boztekin (Der.), *Türkiye Siyasetinde Ordunun Rolü: Asker-Sivil İlişkileri, Güvenlik Sektörü ve Sivil Denetim*, (İstanbul: Heinrich Böll Stiftung Derneği): 56-67
- Erdenir, Burak (2014), "Europeanization of Value Orientation in Turkey: Continuity or Change in Turkish Political Culture?", *Mediterranean Quarterly*, 25 (4), s. 83-106
- Gencer, Bedri (2003), "Türk Siyasi Kültürü: Analitik Bir Çerçeveye Doğru", *Liberal Düşünce Dergisi*, 32, s. 97-118
- Gendzel, Glen (1997), "Political Culture: Genealogy of a Concept", *Journal of Interdisciplinary History*, 28 (2), s. 225-250
- Grigoriadis, Ioannis (2009), *Trials of Europeanization: Turkish Political Culture and The European Union*, (Newyork: Palgrave Macmillan)
- Heunks, Felix ve Frans Hikspoors (1995), "Political Culture 1960-1990", Ruud de Moor (Der.), *Values in Western Societies*, (Tilburg University Press): 51-81.
- Inglehart, Ronald (2000), "Culture and Democracy", Lawrence E. Harrison ve Samuel P. Huntington (Der.), *Culture Matters: How Values Shape Human Progress*, (New York: Basic Books) : 80-97.

- Kabasakal-Arat, Zehra K. (2019), “Human Rights”, Alpaslan Özerdem ve Matthew Whiting (Der.), *The Routledge Handbook of Turkish Politics*, (New York: Routledge): 299-314
- Kalaycıoğlu, Ersin (2008), “Türkiye’de Demokrasinin Pekişmesi: Bir Siyasal Kültür Sorunu”, Serap Yazıcı, Kemal Gözler, Fuat Keyman ve Ece Göztepe (Der.), Prof. Dr. Ergun Özbudun’a Armağan, (Ankara: Yetkin Yayınları): 247-277
- Kavanagh, Dennis (1972), *Political Culture*, (New York: The Macmillan Press)
- Lipset, Seymour Martin (1959), “Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy”, *The American Political Science Review*, 53 (1), s. 69-105
- Mardin, Şerif (1990), *Türkiye’de Toplum ve Siyaset Makaleler I*, Mümtaz’er Türköne ve Tuncay Önder (Der.), (İstanbul: İletişim Yayınları)
- Özbay Cenk ve Soybakış Ozan (2020), “Political Masculinities: Gender, Power, and Change in Turkey”, *Social Politics*, 27 (1), s. 27-50
- Özbudun, Ergun (1993), “State Elites and Democratic Political Culture in Turkey”, Larry Diamond (Der.), *Political Culture and Democracy in Developing Countries*, (Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers): 189-210.
- Özbudun, Ergun (2000), *Contemporary Turkish Politics: Challenges to Democratic Consolidation*, (London: Lynne Rienner Publishers)
- Parla, Taha (1991) *Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi kaynakları Cilt-2: Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, (İstanbul: İletişim Yayınları)
- Pye, Lucian W. (1965), “Introduction: Political Culture and Political Development”, Lucian W. Pye ve Sidney Verba (Der.), *Political Culture and Political Development*, (Princeton University Press): 3-26.
- Pye, Lucian, W. (1966), *Aspects of Political Developments*, (Boston: Little, Brown and Company)
- Shklar, Judith, N. (1987), *Montesquieu*, (Oxford University Press)
- Tachau, Frank ve Heper, Metin (1983), “The State, Politics, and the Military in Turkey”, *Comparative Politics*, 16 (1), s. 17-33
- Tessler, Mark ve Eleanor Gao (2008), “Democracy and the political culture orientations of ordinary citizens: a typology for the Arab world and beyond”, *International Social Science Journal*, 57 (192), s. 197-207
- Turan, İlder (1986), “Türkiye’de Siyasal Kültürün Oluşumu”, Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay (Der.), *Türk Siyasal Hayatının Gelişimi*, (İstanbul: Beta Basım Yayım): 461-487

- Turan, İlder (1993), “Türkiye’de Din ve Siyasal Kültür”, Richard Tapper (Der.), Çağdaş Türkiye’de İslam: Din, Siyaset, Edebiyat ve Laik Devlet, (İstanbul: Sarmal Yayınevi): 39-69
- Verba, Sidney (1965) “Comparative Political Culture”, Lucian W. Pye ve Sidney Verba (Der.), Political Culture and Political Development, (Princeton University Press): 512-560.
- Ward, Robert E. (1963), “Political Modernization and Political Culture in Japan”, World Politics, 15 (4), s. 569-596
- Welch, Stephen (2013), The Theory of Political Culture, (Oxford University Press)